

O'ZBEK ADABIY TIL ME'YORLARINING SHAKLLANISHIDA JADIDLARNING O'RNI

Ergasheva Mushtariy O'tkirovna

Qarshi DU Filologiya fakulteti

Filologiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili yo'nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Maqolada XIX asr oxiri va XX asr boshlarida yuzaga kelgan jadidchilik harakatining o'zbek adabiy til me'yorlari shakllanishidagi o'rni keng qamrovda tahlil qilinadi. Jadidlar xalqni ilm-ma'rifatga jalb qilish, milliy ongni uyg'otish va zamonaviy ta'lim tizimini yaratishda tilni asosiy vosita sifatida ko'rdilar. Ular murakkab yozma tilni soddalashtirib, xalqchil va ilmiy asoslangan adabiy tilni targ'ib qildilar. Matbuot, darsliklar, adabiy asarlar va lug'atlar orqali imlo, talaffuz, uslub va nutq madaniyati me'yorlarini shakllantirdilar. Jadidlarning pedagogik va adabiy merosi bugungi o'zbek adabiy tilining fonetik, leksik va grammatik me'yorlari bilan chambarchas bog'liqdir.

Kalit so'zlar: Jadidchilik, o'zbek adabiy tili, til me'yorlari, matbuot va darsliklar, imlo va talaffuz, nutq madaniyati, milliy uyg'onish.

Аннотация: В статье представлен всесторонний анализ роли джадидского движения, возникшего в конце XIX — начале XX века, в формировании норм узбекского литературного языка. Джадиды рассматривали язык как основной инструмент привлечения народа к просвещению, пробуждения национального сознания и создания современной системы образования. Они упростили сложный письменный язык и способствовали распространению литературного языка, который был народным, доступным и научно обоснованным. Через газеты, учебники, литературные произведения и словари они закрепили нормы орфографии, произношения, стиля и культуры речи. Педагогическое и литературное наследие джадидов тесно связано с фонетическими, лексическими и грамматическими нормами современного узбекского литературного языка.

Ключевые слова: Джадидизм, узбекский литературный язык, языковые нормы, пресса и учебники, орфография и произношение, культура речи, национальное пробуждение.

Abstract: The article provides a comprehensive analysis of the role of the Jadid movement, which emerged at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, in the formation of the norms of the Uzbek literary language. The Jadids regarded language as the main tool in attracting people to enlightenment, awakening national consciousness, and creating a modern education system. They simplified the complex written language and promoted a literary language that was popular, accessible, and scientifically grounded. Through newspapers, textbooks, literary

works, and dictionaries, they established norms of orthography, pronunciation, style, and speech culture. The pedagogical and literary heritage of the Jadids is closely connected with the phonetic, lexical, and grammatical norms of today's Uzbek literary language.

Keywords: *Jadidism, Uzbek literary language, Language norms, Press and textbooks, Orthography and pronunciation, Speech culture, National awakening.*

O'zbek adabiy tilining shakllanishi ko'p asrlik tarixiy jarayon bo'lib, unda turli davrlar va ijtimoiy-siyosiy harakatlar muhim rol o'ynagan. Alisher Navoiy davrida adabiy tilning klassik asoslari yaratilgan bo'lsa, XIX asr oxiri va XX asr boshlarida jadidchilik harakati bu tilni zamonaviy ehtiyojlarga moslashtirish, xalqchil qilish va ilmiy asosda me'yorlashtirish vazifasini o'z zimmasiga oldi⁸⁷.

Jadidlar o'zbek adabiy tilini milliy uyg'onishning asosiy vositasi sifatida ko'rdilar. Ular xalqni ilm-ma'rifatga jalb qilish, zamonaviy ta'lim tizimini yaratish va milliy ongini shakllantirishda tilni markaziy o'ringa qo'ydilar. Shu bois jadidlarning faoliyati o'zbek adabiy tilining me'yorlashuvi jarayonida alohida ahamiyat kasb etadi⁸⁸.

Jadidlar murakkab, arabcha-forscha unsurlarga boy eski yozma tilni soddalashtirishga intildilar. Ular xalq ommasiga tushunarli bo'lgan sodda va ta'sirchan tilni targ'ib qildilar. Bu jarayon o'zbek adabiy tilining lug'aviy me'yorlarini shakllantirishda muhim rol o'ynadi. Jadidlar gazeta va jurnallar orqali adabiy tilni keng yoyib, "Taraqqiy", "Shuhrat", "Sadoi Turkiston" kabi nashrlar orqali xalqchil tilni ommalashtirdilar⁸⁹.

Jadidlar yagona imlo qoidalarini ishlab chiqishga intildilar. Ularning lug'atlar va tarjimalari orqali imlo va talaffuz me'yorlari mustahkamlandi. Fitratning "O'zbekcha til saboqlari" asari imlo me'yorlarini belgilashda muhim manba bo'ldi⁹⁰.

Jadidlar nutq madaniyati va nutq odobiga katta e'tibor berib, adabiy tilni og'zaki nutqda ham me'yorlashtirishga harakat qildilar. Abdulla Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida nutqning tozaligi, aniqligi va ravonligi tarbiyaviy jihatdan yoritilgan. Jadidlarning adabiy va pedagogik merosi bugungi o'zbek adabiy tilining rivojlanishida ham muhim ahamiyat kasb etmoqda⁹¹. Tilni me'yorlashtirish orqali jadidlar milliy ongini uyg'otish, xalqni ilm-ma'rifatga jalb qilishni maqsad qildilar.

---

⁸⁷ Karimov I. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent, 2008.

⁸⁸ Tojiyev Yo., Hasanova N., Tojimatov H. *Nutq madaniyati*. – Toshkent, 1992.

⁸⁹ Cho'lpon. *Kecha va kunduz*. – Toshkent, 1935

⁹⁰ Fitrat A. *O'zbekcha til saboqlari*. – Samarqand, 1921.

⁹¹ Avloniy A. *Turkiy guliston yoxud axloq*. – Toshkent, 1913.

Adabiy til me'yorlari jadidchilik harakatining asosiy g'oyaviy tayanchlaridan biri bo'ldi. Cho'lponning "Kecha va kunduz" romani xalqchil tilning adabiy me'yor sifatida mustahkamlanishiga xizmat qildi.

Jadid adiblari o'z asarlari orqali adabiy tilning fonetik, leksik va grammatik me'yorlarini shakllantirishda bevosita ishtirok etdilar. Ularning asarlarida xalq tiliga yaqin, sodda va ta'sirchan ifodalar qo'llanib, bugungi o'zbek adabiy tilining asosiy tamoyillari belgilab berildi. Jadidlarning merosi bugungi o'zbek adabiy tilining rivojlanishida ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Cho'lpon, Fitrat, Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov kabi jadid adiblari o'z asarlari orqali adabiy tilni xalqchil qilishga xizmat qildilar. Cho'lponning "Kecha va kunduz" romani, Fitratning "Munozara" asari, Avloniyning she'rlari o'zbek adabiy tilining fonetik, leksik va grammatik me'yorlarini shakllantirishda muhim manba bo'ldi. Ularning asarlarida xalq tiliga yaqin, sodda va ta'sirchan ifodalar qo'llanib, bugungi o'zbek adabiy tilining asosiy tamoyillari belgilandi. Bu jarayon o'zbek adabiy tilining fonetik, leksik va grammatik me'yorlarini shakllantirishga xizmat qildi. Tilni me'yorlashtirish orqali jadidlar milliy ongini uyg'otish, xalqni ilm-ma'rifatga jalb qilishni maqsad qildilar. Shu bois adabiy til me'yorlari jadidchilik harakatining asosiy g'oyaviy tayanchlaridan biri bo'ldi.

Xulosa qilib aytganda, jadidlar o'zbek adabiy tilini xalqchil, ilmiy asoslangan va madaniy me'yorlarga mos shaklda rivojlantirishga katta hissa qo'shdilar. Ularning faoliyati natijasida o'zbek adabiy tili milliy uyg'onishning asosiy vositasiga aylandi. Jadidlarning pedagogik va adabiy merosi bugungi o'zbek adabiy tilining rivojlanishida ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I. **Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch.** – Toshkent, 2008.
2. Tojiyev Yo., Hasanova N., Tojimatov H. **Nutq madaniyati.** – Toshkent, 1992.
3. Cho'lpon. **Kecha va kunduz.** – Toshkent, 1935.
4. Fitrat A. **O'zbekcha til saboqlari.** – Samarqand, 1921.
5. Avloniy A. **Turkiy guliston yoxud axloq.** – Toshkent, 1913.